

Hvad kan et religionspædagogisk perspektiv tilføre til liturgidebatten?

- med udgangspunkt i de tre liturgirapporter

Læser man de tre rapporter om liturgi udarbejdet af arbejdsgrupperne 2017-2019 med religionspædagogiske øjne, er det mest iøjnefaldende, at de ikke interesserer sig særligt for de liturgiske forhold, der gør sig gældende, når det kommer til børnegudstjenester, hvilket dog hverken kan overraske eller forarge, da det ikke har været arbejdsgruppernes opdrag.

Men der er steder, hvor rapporterne forholder sig til liturgi og børn.

Derudover er der en del steder, hvor rapporterne beskriver problemstillinger, hvor der sagtens kunne trækkes på erfaringer fra børnegudstjenesterne.

Måske kan vi i det liturgiske arbejde med højmessen have gavn af at skele til børnegudstjenesterne – hvis vi tør.

Mellem frihed og fasthed; er børnegudstjenesten et eksempel på at friheden kan føre til faste former?

Der er gjort mange erfaringer og gennemført mange liturgiske eksperimenter i forbindelse med børnegudstjenester, som kan have relevans for det liturgiske arbejde fremadrettet.

Da børnegudstjenesterne flyttede ud af højmessen, blev præsterne sat fuldstændigt fri; ikke kun af ritualbog men også af menighedsråd.

Det har måske reddet børnegudstjenesterne og givet dem en ny opblomstring, fordi det gav mulighed for enorm kreativitet og innovation. Det blev muligt at tilrettelægge gudstjenesterne efter børnefamilierne og deres behov/ønsker/forudsætninger rundt om i de enkelte sogne og samtidigt tage højde for de ansattes egne forcer og svagheder.

Men hvis man skal forholde sig kritisk til det, har det måske også medført et fagligt anarki, fordi præsterne og de øvrige ansatte dybest set kan gøre, som det passer dem, og det er et stort ansvar at forvalte.

Som jeg ser det, er vi, når det kommer til børnegudstjenesternes liturgi, på én gang blevet meget *avantgardistiske* og på samme tid meget *oldkirkelige*:

Avantgardistiske er vi, fordi der eksperimenteres liturgisk med både rum (rekvisitter, ommøblering, nye "grænser" for menigheden), musik og bevægelse, prædiken (der for eksempel kan være en dialog mellem præst og menighed), liturgiske led mv.

Mange af de aspekter, som rapporten **Gudstjenesten**, foreslår at se nærmere på eller udvikle, arbejdes der allerede aktivt med lige præcist ift. børnegudstjenesterne. Et godt eksempel er samvirket mellem præster, organister, kirke- og kulturmedarbejdere, kirketjenere mv. som flere gange i rapporten nævnes som en vigtig forudsætning for, at gudstjenesten kan fungere. Det samvirke har projektet *Børn i kirken* fokuseret på de seneste år og skabt grundlag for blandt andet gennem tværfaglige netværksmøder, og det har været naturligt, fordi der allerede er et mere integreret samarbejde faggrupperne imellem, når det kommer til planlægning af børnegudstjenester end til for eksempel højmesser.

Oldkirkelige er vi, fordi børnegudstjenesterne et langt stykke af vejen har samme forudsætninger som de første menigheder.

Rapporten **Gudstjenesten** skriver, at det kristne gudstjenestefællesskab kan ses som *forsamling af døbte*, men en undersøgelse Børn i kirken har lavet, viser, at der med børnegudstjenesterne nærmere er tale om en forsamling af udøbte såvel som døbte. Her er det vigtigt at understrege, at der kan være stor forskel på land og by, og dog; det kan godt være, at børnene på landet er blevet døbt, men derfor har de ikke nødvendigvis større kendskab til kristendom, salmer eller gudstjeneste, end de udøbte børn i byerne.

I børnegudstjenesterne må man forudsætte, at menigheden stort set ikke ved noget som helst om kristendommen, og man skal derfor starte forfra hver gang med at fortælle historien – som i de første menigheder, hvor evangeliet var en ny fortælling, menigheden skulle indlemmes i og ikke noget, de kun skulle bekræftes på.

Mange af de forældre, der kommer til børnegudstjenesterne har endnu ikke besluttet sig for, om de vil være en del af kirken eller ej, og om deres børn skal have plads i den. De kommer af nysgerrighed, og kommer kun igen med deres børn, hvis deres "oplevelse" i kirken var positiv. Kirken er ikke en selvfølge.

Kirken er endda et brud på en ikke-kirkelig tradition.

Man kan både høre børn og deres voksne sige: "I vores familie bliver vi ikke døbt." Der er altså ikke længere tale om at fravalg af traditionen, men en ny parallel tradition etableret over generationer. For de familier ville det at få børnene døbt være et traditionsbrud (som måske kan mangle opbakning fra de ældre generationer og påvirke de familiære relationer på samme måde som fravalg af dåben gjorde tidligere).

Derudover har børnegudstjenesterne det til fælles med de første menigheder, at der ofte er fokus på måltidsfællesskabet; ikke i form af nadver, men som et rigtigt måltid.

Som regel kommer hele huset til børnegudstjeneste sammen; børn, forældre og måske endda bedsteforældre.

Til højmessen kommer kirkegængerne vel oftest enkeltvis eller i par.

Når det kommer til børnegudstjenesterne følger liturgien i høj grad menigheden. Både fordi det er en mulighed pga. den manglende autorisation, men også fordi menigheden ellers rejser sig og går hjem.

Det skaber et mere fleksibelt rum, hvor man er åben for, at gudstjenesten kan formes undervejs alt efter, hvilke børn og hvor mange, der er mødt op (for eksempel har det stor betydning, om børnene er 3 eller 10 år, og om der er 10 eller 100 af dem, hvilket man ikke nødvendigvis ved på forhånd).

Kirkens ansatte har umiddelbart nemmere ved at forholde sig intuitivt til liturgien i arbejdet med børnegudstjenester; de liturgiske elementer skal være meningsfulde, forståelige og gerne inddragende. Hvis det giver mening, flytter liturgen sig automatisk et andet sted hen i kirkerummet end planlagt eller han/hun beder menigheden om at flytte sig, hvis det er hensigtsmæssigt for at skabe ro eller bedre udsyn.

Det ville man sjældent gøre ift. højmessen, der gennemføres upåvirket, uanset om der er kommet 5 eller 500 kirkegængere, om der larmes på bænkene eller om nogen falder død om undervejs. Måske kunne højmesserne trænge til lidt sund fornuft og intuition ind imellem OG omvendt kunne

børnegudstjenesterne måske have brug for en liturgisk opstramning.

Hvis man lavede en liturgisk analyse af landets børnegudstjenester, tror jeg faktisk, den vil vise, at den totale frihed i de fleste tilfælde er resulteret i en fast liturgi, og at den liturgi er bygget op omkring de led, vi kender fra højmesse.

Til gengæld er der elastik i liturgien, så den, når det er hensigtsmæssigt kan tilpasses menigheden og lejligheden bedst muligt.

På den måde har friheden ført både form og fasthed med sig, men ikke en fastfrysning.

Jeg har nærlæst de tre rapporter med religionspædagogikken for øje og forsøgt at notere alt af relevans.

De passager, der er markeret med lilla₂ er mine egne kommentarer til det noterede:

1. Folkekirkens liturgi – mellem frihed og fasthed

a. Spaghettigudstjenester og andre særlige gudstjenester nævnes som årsag til øget behov for større liturgisk frihed (s.9)

b. Spaghettigudstjenester bruges som eksempel på en gudstjenesteform, der ikke er autoriseret, men som alligevel har fået en vis form for genkendelighed fra sted til sted (s.15).

c. Hans Jørgen Lundager-Jensen beskriver i sin artikel, hvordan der med nadveren er sket en spaltning i menigheden – en *lægmandselite* og en *ikke-elite* (s.53-54).

Børnegudstjenesterne kan ses som endnu et eksempel på spaltning; mellem højmessemenighed og særgudstjenestemenighederne. Altså har én kirke reelt flere menigheder og ikke én.

d. Det nævnes, at Sverige har inddraget FN's konvention om barnets rettigheder og lavet "*barnkonsekvensanalyse*" som forarbejde til gudstjenesteordningen, samt at man både i Sverige og Norge har været særlig opmærksomme på børn i gudstjenesten og på en sansepræget tilgang til gudstjeneste. (s. 62)

2. Gudstjeneste – om gudstjenestelivet i Den Danske Folkekirke

a. Spaghettigudstjenester nævnes som eksempel på alternative gudstjenester, som har gjort højmessefølgeskab og fjernet fokus fra den. (s.11)

b. Understregning af at det i alle andre gudstjenester end højmesse, er præsten, der bestemmer liturgien (s.14).

Børnegudstjenester er altså ikke kun sat fri ift. ritualbogen men også ift. menighedsrådets medbestemmelsesret. Dette er både en gave og en forbandelse, idet den liturgiske frihed kræver, at præst og øvrigt personale selv sammensætter en liturgi for børnegudstjenesterne og evt. skærer den til over tid, så den passer til formidlingstilgangen og menigheden (for eksempel det forventede antal kirkegængere og børnenes alderstrin).

Der kræves en stor liturgisk indsats ifm. Børnegudstjenesterne, og det er et ansvar som skal forvaltes. Med friheden følger også en fare for totalt liturgisk anarki.

c. Indtil slutningen af det 20. århundrede var det skik, at ingen børn deltog i nadveren før konfirmationsalderen (s.17).

d. Børnegudstjenesterne nævnes separat sammen med eksempler på, hvordan børn kan underholdes/medinddrages/distraheres under højmassen.

Desuden foreslås følgende spørgsmål til debat: *"Skal der gøres mere for at inddrage børn i menighedens hovedgudstjeneste? Hvorfor/hvorfor ikke?"*. (s.18).

e. Det bibelske sprog er 2000-3000 år gammelt, hvilket kalder på fantasi og indlevelse (s. 19). Fantasi og indlevelse er i høj grad et fokusområde for de fleste børnegudstjenesterne og mange steder indarbejdet i selve tilgangen og forberedelsen til børnegudstjenesterne.

f. Gudstjenestens handlinger som en slags sprog, der bevidst og ubevidst aflejrer betydninger i krop og sjæl (s. 19).

Det er det, vi i Børn i kirken kalder fysisk forkyndelse.

Små børn har svært ved at huske de fortællinger og ord, vi giver dem med, men gudstjenesten lagres i kroppen som en sanset oplevelse. De optager verden gennem alle sanser.

Deres første erindring af kirken er derfor ikke præstens ord, men fornemmelsen af kirkerummet, hvorvidt det var sjovt, trygt, lunt, rart at være der eller ej.

Det er helt tydeligt til babysalmesang, hvor de helt små børn efter få gange begynder at huske rummet og forbinde det med særlige ting.

Da jeg før sommerferien holdt babysalmesangsgudstjeneste, undrede det mig, at en lille pige (ca. 7 mdr.) fra det øjeblik, hun kom ind i kirkerummet, sad og lavede en underlig prustende bevægelse med sin mund. Men til sidst i gudstjenesten, da vi skulle blæse sæbebobler, gik det op for mig, at det var det, hun gjorde. Hun pustede.

Den lille pige havde fået en primær erfaring af kirken som "sæbeboblernes hus". Den erfaring havde lejret sig fysisk i kroppen på hende, og det øjeblik, hun genkendte rummet, begyndte hendes mund af puste.

Når vi har besøg af små børn i kirken, må vi vise dem det, vi vil have, de skal vide og kirken og Gud, forkynde fysisk, så gudsbilledet kan komme ind i kroppen på dem.

Hvis vi vil fortælle dem om fællesskab, skal de måske holde hinanden i hånden.

Hvis vi vil fortælle dem om kærlighed, skal de måske have et kram af deres voksne.

Og hvis vi vil have dem til at tro på, at kirken er et sted, hvor man kan vide sig tryk, skal vi skabe et trygt rum og ikke kun sige det til dem. Kroppens erindring trumfer ordene.

Og det gælder vel også voksne.

Voksne bliver ved med at huske med kroppen. Vi husker, om rum er kolde og mørke eller lune og lyse. Vi husker, hvordan vi bliver mødt i kirkedøren, og det påvirker vores erindring om kirken.

g. Om spændingsfeltet mellem formidling (almen dannelse) og forkyndelse. Behovet for formidling bruges som argument for at ændre på de tekster fra GT, der er med i alterbogen og i stedet for salmer og profeter indsætte de grundlæggende fortællinger fra 1 Mos. (s.29).

h. Prædikenen beskrives som en samtale, hvilket den jo i realiteten ikke i højmessen. (s. 30).
I mange kirker er dialogen med børnene en fast del af tilgangen til børnegudstjenesterne, og dialogen får plads som et led i liturgien.

i. Børne- og spirekorenes betydning beskrives som fællesskabsdannende og vigtigt for den musikalske arv, kirken varetager. Derudover erkendelsen "*i gamle dage sagde man, at forældre tog deres børn med i kirke. I dag er det omvendt.*" (s. 37).

j. På listen over nye tiltag i forbindelse med salmesang er flere børnerelaterede: babysalmesang, musikalsk legestue, salmesangsprojekter i skole-kirkesamarbejde (s. 38).

k. Organistens betydning for den musikalske dannelse hos børn og voksne (s. 41).

Fra samarbejdet med Forum for Børnesalmer ved vi, at tilgangen til det musikalske lag af gudstjenesten er mere fri/anarkistisk, når det drejer sig om børnegudstjenester.

For eksempel skriver mange præster selv salmer, der passer til dagens tema for børnegudstjenesten, på melodier som "i en kælder sort som kul".

Det ville de samme præster næppe kaste sig ud i til højmesserne.

Det tyder på, at salmebogens autorisation/autoritet også er udfordret, når det drejer sig om børnegudstjenester.

l. Kirken beskrives som "forsamlingen af døbte" (s. 46).

Undersøgelsen lavet af Børn i kirken peger på, at der med børnefamilierne i hovedstadsområdet ofte er tale om en blandet forsamling, hvor en stor del er udøbte men åbne for at undersøge, hvad kristendommen er.

Dette har betydning for liturgien og forkyndelsen, idet kristendommen for kirkegængerne ikke er noget, man ser sig selv om en del af, men noget, man er åben for at kigge ind i og besøge, men med visse forbehold. Som beskuer.

Eksempelvis kan det have betydning for, om man vil sige med og folde hænder, når præsten beder Fadervor.

m. Eksempel på, hvordan man til højmessen nogle steder byder menigheden velkommen som en del af liturgien (s. 47).

Det er svært at tænke sig en børnegudstjeneste, hvor man ikke gør det?

Dette kunne være et godt eksempel på, hvordan liturgiarbejdet til børnegudstjenesterne trækker på den almenmenneskelige forståelse af kommunikation og relationsopbygning, fordi målgruppen er mere umiddelbar, og fordi så få rammer er defineret af autorisationen.

Børnegudstjenesten kan dog komme i fare for at miste sit liturgiske flow, fordi den drukner i imødekommende kommentarer og forklarende bemærkninger, hvorved gudstjenesten mister sin andethed, også sprogligt.

n. Her beskrives betydningen af samvirket mellem de ansatte i kirkerne (s. 47).

Et område som Børn i kirken har fokuseret på fra begyndelsen, bl.a. ved at afholde tværfaglige

netværksdage og inddrage alle faggrupper som skribenter på hjemmesidens blog. Måske er vi på børneområdet lidt foran her, fordi børnegudstjenester og andre aktiviteter for børn, kræver et tættere samarbejde mellem kirkens ansatte.

o. Betydningen af rekvisitter og rum (s. 49)

Dette er også et område, man allerede arbejder meget aktivt med i børnegudstjenesterne.

p. Betydningen af rummets indretning, hvor der som eksempel henvises til, hvad det ville betyde, hvis man placerede folk andre steder end på kirkebænkene (s. 52).

Også her er børnegudstjenesterne allerede eksperimenterende.

q. Opblomstringen af andre gudstjenester begrundes med ønsker, som alle sammen er aktuelle for børnegudstjenesterne (s. 53).

r. På listen over hverdagsgudstjenester er der overvægt af gudstjenester, som er fokuserede på børn (s. 54).

s. Samvirket mellem faggrupperne nævnes som den primære forudsætning for det liturgiske arbejde (s. 57).

Det samvirke har Børn i kirken (måske som de eneste) faciliteret aktivt og gode erfaringer med.

t. Faggruppen opfordrer til en oprustning ift. efteruddannelse (s. 58).

Til deres liste kunne religionspædagogikken med fordel tilføjes. Da den nuværende efteruddannelse for præster fokuserer på didaktik ifm. konfirmander og minikonfirmander, men ikke ruste præster til at forkynde for børnehaver eller gøre sig liturgiske overvejelser ifm. Børneaktiviteter.

u. Faggruppen anbefaler, at der oprettes et liturgisk center (s. 58).

Tankerne omkring det er i god tråd med børnenes katedral; et ønske om erfaringsindhentning, erfaringsdeling og om at afsætte ressourcer til at fordybe sig inden for et område.

3. Dåb og nadver – Om sakramenterne i Den danske Folkekirke

a. Faggruppen har af to omgange haft internat med fokus på nadver og børn (s. 21).

b. Der refereres til børnenes plads i oldkirken (s. 37).

c. Augustins syn på barnets syndsforhold (s. 39).

d. Luthers syn på barnetro (s. 43).

e. Gentagelse af Luthers syn på spædbarnetro (s. 44).

f. Nutidens syn på trosbekendelsen som noget, man skal kunne sige ja til for at lade sig døbe (s. 46).

g. Luthers dåbssyn (47).

- h.** Reference til Norge, Sverige og Finland, hvor trosbekendelsens spørgsmål rettes direkte til forældrene, hvormed dåbens fremadrettede aspekt understreges; det er noget barnet vokser ind i. (s. 71).
- i.** Beskrivelse af faddernes opgaver og kirkernes støtte i "oplæringen" gennem babysalmesang, børnebibler, dåbsjubilæer, børnegudstjenester osv. (s. 81).
- j.** Faggruppen vurderer, at mange nye bønner, salmer og faddertaler sigter mod at knytte dåbsbørn og forældre tættere til kirken og dens mange tilbud på børne/familieområdet (s. 98).
- k.** Om faddernes betydning. Deriblandt friheden ift. faddertalen, der udnyttes mange steder og eksempler på "faddertag" fra Norge (s. 106).
- l.** Her står: "*Det kan også være relevant at drøfte, hvordan faddere, forældre – og menighed – udrustes til kristen oplæring*" (s. 107).
 Det er blandt andet, hvad Børn i kirken har forsøgt at gøre.
 Derudover kan børnegudstjenesterne ses som kirkens hjælp i den oplæring.
 Undersøgelsen fra Børn i Kirken peger på, at mange forældre i hovedstadsområdet ikke er i stand til at stå for kristen oplæring, fordi de simpelthen ikke selv er blevet oplært.
 Oplæringen finder ikke længere sted i skolen, og kun sjældent i hjemmet, forældrene anser det for at være kirkens opgave, men er vi selv udrustet til at løfte den?
 I religionspædagogisk udvalg i Københavns Stift arbejder vi lige nu med tanker omkring "den 5. aldersgruppe", som er børnenes voksne (Børn i kirken er bygget op omkring 4 aldersgrupper, derfor kalder vi de voksne den 5. aldersgruppe)
- m.** Henvisning til oldkirken og fællesskabet/traditionen som noget, der kan eksistere uden for familien. (s. 107).
- n.** Om barnets tarv fra Rørdams Danske Kirkelove: "*mand søger med Doben børnenes welfart, og icke deris forderffuelse.*" (s. 113).
- o.** Om nadveren og børns ret til at deltage i den (s. 167-168).
- p.** Om ritualet for børnegudstjeneste på højmessens plads (s. 175).
- q.** Undersøgelser viser, at kun 10% af præster har benyttet ritualet for børnegudstjenester på højmessens plads. Nadverritual D, der forefindes i ritualet for børnegudstjeneste på højmessens plads benyttes kun sporadisk som alternativ til de tre andre (s. 190).
- r.** Noget tyder på, at man gennem en årrække har arbejdet med at invitere børn og deres voksne med til nadveren (s. 194).
- s.** Forslag om at fornyelsen ift. nadveren kan have et pædagogisk/kateketisk aspekt (s. 195).
- t.** Der henvises til andre måltidsfællesskaber for børn og voksne som baggrund for nadverfornyelsen, blandt andet i forbindelse med børnefamiliegudstjenester (s. 201-202).
- u.** Børnekonfirmandernes og konfirmandernes indføring i sakramenterne (s. 202).

- v. Konfirmandstuen som et åbent fællesskab; også for de udøbte (s. 203).
- w. Er børnegudstjenesternes måltidsfællesskab en form for nadver/kærlighedsmåltid (s. 204).
- x. Forslag om at kombinere måltidsfællesskab med nadver (s. 205).
- y. Om ikke-døbte og nadverdeltagelse (s. 207-208).
- z. Om sanselighed og nadver ift. børn; ved brug af rigtigt brød. Og om genkendelse af det almene i det himmelske som forudsætning for børn (s. 211-212).
Her kan der igen refereres til fysisk forkyndelse. Selvom præsten siger, at børnene får brød, vil de færreste børn efterfølgende gengive det således. De vil måske sige, de fik en kiks eller en chip, men sanserne genkendte det ikke som brød, og derfor husker de det ikke som sådan – på trods af præstens ord.

sognepræst
Signe Danielsen
12.02.2021